

2. Pirimqulov Sh. Surgun qilingan polyak fuqarolari O'zbekistonda (1941-1946). Toshkent.: «Fan», 2006. -B. 13
3. Полян Павел. Не по своей воле... История и география принудительных миграций в СССР. Москва, 2001. С.90-91
4. FVDA (Farg'ona viloyati davlat arxivi), 1124-fond, 1-ro'yxat, 222-ish, 41-varaq
5. Pirimqulov Sh. Polyak fuqarolari Samarqandda (1941-1946). Samarqand.: «Zarafshon», 1999. -B. 11
6. O'zR MA, R-837 fond, 31-ro'yxat, 917-ish, 28-varaq
7. O'zR MA, P-837 fond, 31-ro'yxat, 12-ish, 46-varaq
8. O'zR MA, P-837 fond, 31-ro'yxat, 952-ish, 17-varaq
9. O'zR MA, P-314 fond, 1-ro'yxat, 122-ish, 52-varaq
10. Бугай Н.Ф. К вопросу о депортациях народов СССР в 30-40-х годах // Вопросы истории. 1989, № 6. С.135-143
11. O'zR MA, P-96 fond, 4-ro'yxat, 16-ish, 86-varaq
12. O'zR MA, P-96 fond, 4-ro'yxat, 16-ish, 89-varaq
13. O'zR MA, P-837 fond, 27-ro'yxat, 392-ish, 9-varaq
14. O'zR MA, P-837 fond, 31-ro'yxat, 12-ish, 88-89-varaqlar
15. Кокурин А.И. Спецпереселенцы в СССР в 1944 году, или год большого переселения // Отечественные архивы. 1993, № 5. С.98-111

O'ZBEKISTON AHOLISINING IJTIMOYIY-MODDIY AHVOLI TARIXIDAN

ИЗ ИСТОРИИ СОЦИАЛЬНО-МАТЕРИАЛЬНОГО ПОЛОЖЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ УЗБЕКИСТАНА

FROM THE HISTORY OF THE SOCIAL AND MATERIAL SITUATION OF THE POPULATION OF UZBEKISTAN

**O.Bozorov-dotsent,
R.M.Ahmedova- katta o'qituvchi, PhD,
Qo'qon DPI**

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda sovet mustamlakasi yillarida aholining ijtimoiy-moddiy ahvoli tarixiy adabiyotlar va arxiv manbalar orqali tahlil qilinadi. Shuningdek, mamlakatda ushbu davrdagi aholi o'rtasidagi ochlik holati, markazdan turib boshqarilayotgan soliq aylanmalarining holati va ijtimoiy hayotdagi mavjud muammolar ilmiy o'rganilgan.

Kalit so'zlar: I.Stalin, GPU, Rajab Islombek, Makarov, Karpov, Xalq Komissariati, G.F.Grinkoga, Sa'dulla Tursunxo'jaev, Osiyo Harbiy okrugi, Mirshablar Bosh Boshqarmasi, Quloqlar.

Аннотация. В данной статье на основе исторической литературы и архивных источников анализируется социально-материальное положение населения Узбекистана в советский колониальный период. Также были научно изучены состояние голода среди населения страны в этот период, состояние централизованно управляемого налогового оборота и существующие проблемы в общественной жизни.

Ключевые слова: И.Сталин, ГПУ, Раджаб Исламбек, Макаров, Карпов, Наркомат, Г.Ф. Гринько, Садулла Турсунходжаев, Азиатский военный округ, Миршабларское главное управление, Кулаги.

Abstract. In this article, on the basis of historical literature and archival sources, the social and material situation of the population of Uzbekistan in the Soviet colonial period is analyzed. The state of hunger among the population of the country during this period, the

state of centrally controlled tax turnover and the existing problems in public life were also scientifically studied.

Key words: I.Stalin, GPU, Rajab Islambek, Makarov, Karpov, People's Commissariat, G.F. Grinko, Sadulla Tursunkhojaev, Asian Military District, Mirshablar Main Directorate, Kulagi.

O'zbekiston sovet mustamlakasi yillarida aholining ijtimoiy-moddiy ahvoli masalalaridagi muammolar, aholi o'rtasidagi ochlik holati, mamlakatda amalga oshiriladigan soliq aylanmalarining Markaz tomonidan boshqarilishi ushbu jarayonlar yangi muammolarni keltirib qichara boshladi. Bugungi kunda mamlakat aholisining ijtimoiy ahvoli tarixini o'rganish va tadqiq etish, bu boradagi muammolarni ilmiy tahlili O'zbekistonda ushbu soha tarixini o'rganilishida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Maqola umume'tirof etilgan tarixiy-taqqoslash, tizimlashtirish, tahliliy xulosalar kabi usullar asosida bayon etilgan bo'lib, unda O'zbekiston sovet mustamlakasi yillarida aholining ijtimoiy-moddiy ahvoli masalalaridagi muammolar va ularning natjalari o'rganildi.

Sovet hokimiyati yillarida yozilgan tarixga oid manbalarda 1920-30-yillarda O'zbekiston mehnatkashlarining moddiy ahvoli «tubdan yaxshilanib borgan»ligi balandparvoz, quruq va yolg'on raqam va ifodalarda yoritildi, chunki bor gapni, to'g'ri haqiqatni yozish man etilgan edi. Bunga jur'at qilganlar esa xalq dushmani sifatida jazolanardi. Hayot haqiqati sho'ro davridagi yozilgan manbalarga qaraganda mutlaqo boshqacha edi.

Sobiq Ittifoq markaziga, Ukraina va Belorussiyaga nisbatan O'zbekistonda xalq ommasining moddiy ahvoli ancha og'ir bo'lgan. I.Stalin «buyuk burilish yili» deb e'lon qilgan 1929-yilda butun mamlakatda barcha oziq-ovqat mahsulotlari va sanoat mollari kartochna tizimi tartibi joriy qilingan edi. O'sha davrda ishchilarning ahvoriga baho berish uchun shu narsani ta'kidlash kerakki, GPU xodimlarining 1929 yildagi bergan ma'lumotlariga qaraganda, ishchilarga bir kunda 600 gramm, oila a'zolariga esa 300 grammdan non berilgan. Ularga beriladigan bir oylik o'simlik moyi 200 grammdan bir litrgacha, 1 kg shakar va

hokazoni tashkil etgan [1. B. 639-641]. Bundan keyin ahvol yanada yomonlashib borgan. 1931-1933-yillarda mamlakatda yoppasiga ochlik hukm suradi. Sovet Rossiasining o'zida ahvol shu darajada og'ir kechgan bir paytda sho'rolarni tan olmasdan unga qarshi qo'lga qurol olib 1930-yillarning o'rtalarigacha qon kechib kurash olib borgan O'zbekistondagi vaziyatni ayanchli ekanligini tasavvur qilish qiyin emas. 1931-1933-yillardagi ocharchilik O'zbekistonda ayniqsa dahshatli kechdi. Ayrim ma'lumotlarga qaraganda bu ochlik mamlakatda bir milliondan ortiq vatandoshlarimizning yostig'ini quritgan. Rajab Islombek o'zining «Тревожные времена» («Tahlikali zamonlar») asarida qayd etishicha, ochlik o'lkamizda haddan tashqari dahshatli kechgan, har qadamda ochlikdan, boshpanasiz - uysizlikdan yuzlab odamlarning murdalari ariqlar ichida, yo'l chetlarida cho'zilib yotardi, daryolar va ariqlarda odamlarning jasadlari behisob oqib kelardi [2. S.64-75.]. Bu ochlik fojiasi sovet hukumati tomonidan uyushtirilgan adolatsiz siyosatning natijasi edi. Sovet hukumati va bolshevistik partiya SSSR paxta mustaqilligi uchun kurash bahonasida O'zbekiston qishloq xo'jaligini faqat bir yoqlama - paxtachilik bo'yicha rivojlantirdi, insoniyat hayot tarzining birinchi va asosiy zarur sharti bo'lgan don mahsulotlari va oziq-ovqat bilan ta'minlash to'g'risida ongli sur'atda bosh qotirmadi, hatto davlat byudjeti bo'yicha respublikaga qonuniy tegishli bo'lgan mablag' va resurslarni ham yetkazib bermadi. O'zbekiston SSRning Moskvadagi doimiy Muxtor vakili Sa'dulla Tursunxo'jaevning 1931-yil 21-noyabrda SSSR Moliya Xalq Komissari G.F.Grinkoga 280/s-sonli yo'llagan xatida qayd etishiga qaraganda, IV kvartalda O'zbekiston SSRga tegishli bo'lgan va soliq oborotidan tushadigan 40,4 million so'mni SSSR Sho'rolar Xalq Komissariati hech qanday asos bo'lmagani holda 4,8 million so'mga

qisqartirdi va uni 35,6 million so'm hajmida belgiladi. Bu ham yetmagandek Ittifoq byudjeti hisobidan qoplanishi lozim bo'lgan 2.012 million so'mlik mablag'ni respublika o'z byudjeti hisobidan to'lashiga to'g'ri keldi. 2.012 million so'm quyidagi maqsadlarda sarflandi: 1. «Bosmachilik» bilan kurash maqsadida O'rta Osiyo Harbiy okrugi, GPU, Mirshablar Bosh Boshqarmasi va boshqalar harajatiga - 790 ming so'm. 2. Harbiy harajatlar, aholini harbiy xizmatga chaqirish bilan bog'liq harajatlar, Toshkent aeroportini qurish kabilarga - 875 ming so'm. 3. Quloqlarni tugatish bilan bog'liq masalalar bo'yicha harajatlar - 347 ming so'm [3. B. 373]. Chunonchi, 1931-1932 yillarga belgilangan fond hisobidan O'rta Osiyoga noyabr oyida 186 ming tonna va dekabr oyida 186 ming tonna don yetkazib berilishi kerak edi. Amalda bu reja 1 noyabrda 30 foizga bajarilgan. Bu ishlarning hammasi birga qo'shib o'lkada umummilliy ochlik, qashshoqlikning ommaviy tus olishiga sabab bo'ldi. Ochlik, qashshoqlik esa turli xildagi xavfli va yuqumli kasalliklarni keltirib chiqardi. [3. B.374].

1932-yil 24-avgustda Toshkent shahar moliya xodimlari tomonidan to'satdan amalga oshirilgan tekshiruv natijasida xalq rizqini yarimta qiluvchi 551 ta jinoyatchi qo'lga olindi. Faqat don mahsulotlarining o'zidan bir kunda 33.917 kg o'g'irlanganligi aniqlanadi. O'zbeksavdo magazini mudiri Makarov va uning yordamchisi Karpov doimiy sur'atda Manufaktura mollari, yog', non, shakar va boshqa mahsulotlarni noqonuniy yo'llar bilan pullab, 18 ming so'mlik daromadni o'zlashtirganlari aniqlandi [3. B.373]. Tarixiy manbalarda ko'rsatilishicha, 1930-yillarning oxiri va 40- yillarning boshlarida respublikada oziq-ovqat mahsulotlarini

iste'mol qilish 1924-1928-yillardagiga qaraganda 10-15 foiz kamaygan [4. B. 199].

Sovet hokimiyati yillarida matbuotda chop etilgan adabiyotlarda 1929-1940-yillarda ishchi va xizmatchilarning oyliklari respublikada o'rtacha 10,2 foizga oshganligi qayd etiladi [5. B. 75]. 1940-yilda ularning oylik maoshi 29,7 so'mni tashkil etgan [6. C. 434]. Respublika aholisi nochor va kambag'al yashaganligi uchun ham O'zbekistonda aholi jon boshiga tovar oboroti qiymati 1940-yilda 701 so'mga teng bo'lgani holda, bu ko'rsatgich Ittifoqda o'rtacha 912 so'mni, RSFSRda - 877, Ukrainada - 1013 va Belorussiyada - 1592 so'mni tashkil etgan [6. B. 435].

O'zbekistonda xalq ommasi iqtisodiy turmush sharoitining 1920-30-yillardagi ahvoriga baho berishda Germaniyada yashayotgan vatandoshimiz Husayn Ikromning quyidagi so'zlari g'oyatda qimmatlidir: «...Majburiy rejalar, shartnomalar, majburiyatlar asosida ish yuritiladigan bo'ldi. Qisqasi, xususiy xo'jalik bitirilib, «xalq xo'jaligi» deb atalgan davlat tizimi o'rnatildi. Barcha soha va tarmoqlar markazdan - Moskvadan idora etiladigan bo'ldi. Mana shu usulda iqtisodiy taraqqiyot keng quloch yoymadi....» [7. B. 24].

Xulosa qilib shuni aytish kerakki mamlakatda yuritilgan adolatsiz ijtimoiy-iqtisodiy va milliy mustamlakachilik siyosati sovet hokimiyatining birinchi kunlaridan boshlab respublikada o'g'irlik, poraxo'rlik, chayqovchilik, axloqiy nopoklik va jinoyatchilikning boshqa ko'rinishlarini keng ko'lamda rivojlanishiga sabab bo'ldi. Ayniqsa bu hol ocharchilik avjiga chiqqan 1930-yillarning boshida va ikkinchi jahon urushi arafasida 1930- yillarning ikkinchi yarmida g'oyatda kuchli tus oldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston SSR tarixi. To'rt jiddlik. Uchinchi jild /Bosh muharrir I.M.Mo'minov/ - T.: Fan, 1971, 567-570, 639-641-betlar.
2. Раджаб Ислонбек. Тревожные времена. Роман - М: Промо-Медиа, 1995. – С. 64-75.
3. Jo'raev N., Karimov Sh. O'zbekiston tarixi. O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida. Ikkinchi kitob. – Toshkent: Sharq, 2011. – B.373.
4. Rajabova R.Yo. va boshqalar. O'zbekiston tarixi. (1917-1993 yy.). / Ilmiy muharrir O'zFAA A.Asqarov /. - T.: O'qituvchi, 1994, 199-bet.
5. Закономерности роста уровня жизни населения в условиях некапиталистического развития. -Т.: Фан, 1976, – С. 75.
6. Народное хозяйство СССР за 70 лет. - М.: Финансы и статистика, 1987. – С 434.